

РЕЦЕНЗИЯ

от

доц. д-р Полина Михова Михова-Павлова
Нов български университет
професионално направление 7.4. Обществено здраве

на дисертационен труд на тема:
**„ВЛИЯНИЕ НА ОНЛАЙН ОБУЧЕНИЕТО ВЪРХУ ПОВЕДЕНИЕТО,
СОЦИАЛНОТО И ЕМОЦИОНАЛНО РАЗВИТИЕ ПРИ ДЕЦА С РАС“/
BEHAVIORAL, SOCIAL AND EMOTIONAL IMPACT OF ONLINE LEARNING
ON CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER“**

докторант: Александрос Стелиос Проедру F103266
научен ръководител: доц. д-р Маргарита Станкова

за придобиване на ОНС „доктор“
в професионално направление 7.4. Обществено здраве

Рецензията е изготвена в съответствие със Закона за развитие на академичния състав в Република България, Правилника за неговото приложение и Наредбата за развитие на академичния състав на Нов български университет за присъждане на образователната и научна степен „доктор“.

Докторантът е представил всички необходими документи по процедурата за защита на дисертационен труд: автобиография, дисертационен труд и автореферат към него, декларация за оригиналност и достоверност на резултатите и справка за изпълнение на наукометричните показатели съобразно минималните национални изисквания, с включени 4 публикации и общ брой от 42 точки по Показател Г от изискуеми 30.

Представеният текст е в обем от 152 страници и съдържа Въведение и 3 самостоятелни глави, като в последната четвърта глава е организирана и дискусия за всяко от двете проучвания на дисертационния труд, последвани от заключение, описание на приносите и списък на използваната литература с общо използвани 292 заглавия.

1. Значимост на изследвания проблем

Световната здравна организация описва разстройствата от аутистичния спектър (ASD) като включващи увреждания в езика, комуникацията и социалното взаимодействие, заедно с повтарящи се и идиосинкратични интереси и дейности (WHO, 2019). Тези разстройства обикновено се проявяват в късна детска възраст (Vogindroukas, Stankova, Chelas, & Proedrou, 2022), което води до значителни социални и комуникационни дефицити (Vulchanova, Talcott, Vulchanov, Stankova, & Eshuis, 2012) и често продължават през целия живот на индивида (WHO, 2019).

Според DSM-5 клиничните симптоми на РАС са свързани с недостатъци в ежедневното функциониране в обществото, на работното място и в други контексти и те трябва да присъстват по време на ранното детско развитие, въпреки че може да не се проявят напълно до по-късно в живота, или ако са подобрени от стратегии, които индивидът научава и възприема по-късно в живота.

Редица проучвания посочват, че компютърните технологии могат да помогнат на децата и

възрастните с аутизъм да общуват и да се изразяват (Bölte et al., 2010), като в същото време те предлагат и нови възможности за взаимодействие, социализация, професия и образование (Grynszpan et al., 2014).

От друга страна, компютърните решения за образование и обучение, специфични за хората с нарушения от РАС, предизвикват интерес от страна на преподаватели и изследователи (Bölte, 2004), като в същото време много деца и възрастни с аутизъм твърдят, че онлайн обучението и технологиите са приятни и полезни за тях (Odom et al., 2015; Vasquez III et al., 2015).

Също така, лицата с РАС могат да срещнат трудности при обучението лице в лице, което може да повлияе на способността им да се справят и да постигнат академични постижения, дори ако са в състояние да се справят със задълженията си като студенти (Gelbar, Smith & Reichow, 2014). Децата с разстройство от аутистичния спектър могат да преживеят стрес поради повишената си чувствителност към сензорни стимули, неочаквани промени в дневния им график, отмяна на срещи и трудности в общуването и социалната интеграция (Fabri & Andrews, 2016; Jansen et al., 2018).

Програмите за онлайн обучение осигуряват по-голяма гъвкавост, а асинхронното обучение позволява на учащите да взаимодействат с материала в удобно за тях време. Асинхронните онлайн програми предоставят възможност на учениците с разстройство от аутистичния спектър (РАС) да взаимодействат с учители и съученици в спокойна среда, което потенциално води до намаляване на нивата на стрес (Biggs & Tang, 2011).

Въпреки задълбоченията литературен обзор, и поради използваните малки извадки и преобладаващите пилотни проучвания в тази област, са необходими допълнителни изследвания, което и мотивира Александрос Проедру да проучи образователния процес посредством онлайн технологии на деца с разстройства от аутистичния спектър, за да намери отговори и да събере гледните точки на различните лица, участващи в този процес. Той постигна това, като предприема задълбочено проучване, използвайки валидирани инструменти за обширно събиране на данни и строг статистически многокомпонетен анализ.

2. Цели и задачи на дисертационния труд

Целта на дисертационния труд е да се проучи отношението на учителите към използването на компютри и онлайн обучението, дали те чувстват уверени в прилагането му, дали имат положителни познания и чувства към използването на компютри и каква е тяхната оценка самоефективност, като в паралел са разгледани и взаимовръзките между всички тези фактори. Втората част на изследването има за цел да проучи какви са възгледите на родителите на деца с аутизъм за онлайн обучението, как детето преминава през него и как елементите на онлайн обучението се отразяват на някои фактори - като цялостното функциониране на семейството, възприемането на ролята на родителите, семейният живот, симптомите на детето, развитието на детето, включително поведенчески, социален и емоционален статус.

Александрос Проедру отлично работи и ползва международните изследвания по темата на дисертационния труд. Той показва не само високо ниво на познаване (демонстрирано основно в глави 2 и 3), но и на разбиране на литературата, на която се позовава, което проличава в начина, по който са планирани изследванията, насочени към разрешаването на спорни въпроси в текущите дискусии, но най-вече в интерпретацията на получените резултати.

По своя замисъл и изпълнение дисертационният труд на Александрос Проедру е пример за сериозна научна разработка. Уводната част на труда очертава неговите цели и обосновава необходимостта от оценяване и анализиране на въздействието на онлайн обучението върху децата с нарушения от аутистичния спектър. Теоретичният обзор (Глава 2) е в обем от 68 страници и в съответствие с темата на разработката, като първоначално се фокусира върху теоретичен преглед на диагнозата „аутизъм“, включително дефиниции, преваленция, класификации и симптоми, както и въздействието на аутизма върху живота на индивидите. Обсъждат се преки и непреки интервенции за терапия на разстройства от аутистичния спектър, включително поведенчески и социалнопрагматични подходи, като се акцентира и на ролята на родителите и учителите в терапевтичния процес.

След това дисертантът преглежда теоретичните и историческите основи на интервенциите и терапевтични модели, както и различните подходи и тяхното прилагане. Докторантът прави плавен преход към онлайн обучението, като го съпоставя с традиционното, оценявайки ефективността му и разглежда предизвикателствата и възможностите за подобрения. В последните две подточки Александрос се фокусира върху предпочитанията на децата с аутизъм, социалните, емоционалните въздействия на онлайн обучението и поведенческите влияния, като и анализира интервенциите за изпълнителна функция и работна памет, използването на виртуална реалност и когнитивна рехабилитация. Трета глава (стр. 79 - 82) е посветена на методологията на изследването, като в уводната си част докторантът описва накратко теоретичната постановка зад изследователските методи, които ще прилага, а именно: емпиризма, позитивизма и социалния конструкционизъм. Тук докторантът дефинира и целите и изследователските въпроси и описва дизайна и процедурите на изследването.

Четвърта глава условно е разделена на три части, като представя последователно проучванията и резултати им поотделно, след което ги дискутира в отделна точка, където предоставя общи заключения и разглежда ограниченията на изследването и предложенията за бъдещи изследвания. Описани са и приносите на изследването.

3. Съответствие на избраната методология на изследване на поставените цели и задачи на дисертационния труд

Александрос Проедру комбинира и анализира резултатите от две проучвания (Глава 4), като първичните количествени данни от изследването са подложени на сериозна статическа обработка с голям брой статистически методи: дескриптивна статистика, Алфа на Кронбах, Mann-Whitney тест, Kruskal-Wallis тест, корелационен, дисперсионен, факторен и регресионен анализ, както следва:

1). *Проучване №1:* участват 705 учители от типични училища и училища за деца със специални нужди, които са попълнили 2 въпросника, както следва: Greek Computer Attitudes Scale (GCAS) by Roussos (2007) и Greek Computer Self-Efficacy Scale (GCSES) by Kassotaki & Roussos (2006), обработени със SPSS v.25. Целта на проучването е да се оценят готовността на учителите да използват технологии и компютри в обучението, както и връзката между нагласите към компютрите и самооценката за използване на компютърна техника.

Поставени са 4 изследователски въпроса и 7 хипотези.

2). *Проучване №2:* участват 107 родители на деца с РАС, които са попълнили въпросник за семейния опит и качеството на живот, както и връзката с онлайн уроците и интервенциите, обработени със SPSS v.26. Целта на проучването е да се оценят вижданията на родителите относно опита и качеството на живот на тяхното семейство, както и въздействието на онлайн обучението върху различни аспекти на функционирането на детето с РАС и неговото семейство.

Поставени са 4 изследователски въпроса и 7 хипотези.

4. Научни и научно-приложни приноси на дисертационния труд (описание и оценка), включително наличие на оригинален принос в науката

Планираните от Александрос Проедру две проучвания са проведени в рамките на 2 периода от 2021г. до 2023 г. Получените сурови данни са обработени и анализирани от докторанта, като резултатите са онагледени на 33 таблици в дисертационния труд.

Корелации и ефекти от Проучване №1:

- Висока положителна корелация между самооценката при използване на компютри и нагласите към тях.
- Полът, възрастта, позицията и обучението по ИКТ имат значителен ефект върху нагласите и самооценката при използване на компютри.

Хипотези 1-4 са потвърдени.

Обобщения и резултати от Проучване №2:

- 40% от децата с аутизъм взаимодействат с учителите по време на онлайн обучение.
- 40% от родителите смятат, че децата им показват подобрене благодарение на онлайн уроците.
- Повечето родители смятат, че децата им могат да се концентрират по време на онлайн уроците.
- Онлайн уроците/интервенциите на учениците с аутизъм повлияват положително на опита и качеството на живот на семейството.

Хипотези 1-4 са потвърдени

Самооценката на приносите на дисертационния труд се съдържа в дисертационния труд на с. 150-151, както и в автореферата към дисертацията.

Дисертантът детайлно и мащабно разглежда ефектите на онлайн обучението за деца с аутизъм и включва мнения от родители и учители, но признава ограниченията си поради удобната извадка, което може да затрудни обобщението на резултатите.

Преведеният на гръцки език въпросник AFEQ показва стабилни психометрични свойства и потенциално може да бъде използван в бъдещи изследвания за стандартизиране и прилагане при гръцкото население.

Проучвания 1 и 2 на това изследване изследват гледните точки на преподавателите и родителите относно технологично базираните образователни приложения за онлайн обучение.

Изследването подчертава липсата на данни от самите деца и предлага бъдещи проучвания да обхващат по-широк кръг от участници, вкл. децата с РАС, училищните администратори и разработчиците на политики, както и комбинирането на количествени и качествени методи за събиране на данни, за да се подобри разбирането и да се разработят ефективни приложими на практика интервенции.

5. Оценка на публикациите по дисертационния труд

В автореферата са посочени 4 публикации по темата на дисертацията (в съавторство), като всички те са в издания, реферирани в *SCOPUS* и са с общо 24 цитирания. Една от тези публикации (Vogindroukas, I., Stankova, M., Chelas, E.-N., Proedrou, A., 2022) има 18 цитирания също в издание, реферирани реферирани в *SCOPUS*, които не е автоцитат. Броят и качеството на публикациите на Александрос Проедру свидетелстват за изградени качества на изследовател и умения за работа в интердисциплинарен екип.

6. Цитиране от други автори, отзиви в научния печат и др.

Докторантът има общо 24 цитирания без автоцитирания, всички в издания, индексирани в *SCOPUS*.

7. Автореферат

Авторефератът е в обем от 31 страници и отразява обективно структурата и съдържанието на дисертационния труд. Избирателно цитираните автори са коректно оформени в самостоятелен литературен списък.

8. Лични качества на кандидата

Александрос Проедру започва своето академично образование през 2009 година, като постъпва в Атинския университет по икономика и бизнес, където през 2014 година завършва бакалавърска степен по икономика със специализация в бизнес икономиката и финансите. През последната година на бакалавърската си степен, 2013-2014 г., Александрос участва в Програмата за подготовка на учители в същия университет.

След това, между 2014 и 2016 година, той продължава образованието си с магистратура по икономика и бизнес стратегия в икономическия департамент на Университета в Пирея. През 2018

година Александрос се включва в междуинституционална и междуотделна магистърска програма към Департамента по гръцка филология на Университета "Демокрит" в Тракия и Института по информатика и телекомуникации на Националния център за научни изследвания "Демокритос". Той придобива магистърска степен със специализация в информационните и комуникационни технологии и специално образование, фокусирана върху психопедагогиката на инклузията, като завършва през 2020 година.

През същата година, 2020, Александрос започва докторантура в департамента по здравни грижи и социална работа в Нов български университет. Продължава да се образова и в областта на образователните науки, като от 2021 година е бакалавърски студент в Националния и Каподистрийски университет на Атина, Философски факултет.

Познавам Александрос Проедру от процеса му на обучение като докторант на самостоятелна подготовка към департамент „Здравеопазване и социална работа“ в периода 2020 –2024 г. Той е и първият докторант, зачислен и успешно достигнал, процедура по защита към ДП „Логопедия“ на английски език.

Освен със своята организираност, педантичност и прецизност, Александрос впечатлява и с мотивацията си да придобива нови знания и умения, както и с ангажираността и отдадеността по отношение на провежданите изследвания, а впоследствие и на реализираните, част от които и съвместни, публикации.

9. Мнения, препоръки и бележки

Общата ми оценка за представената дисертация е много висока. Получени са интересни резултати, които могат да допринесат съществено за развитието на онлайн обучението за деца с нарушения от РАС. Текстът е написан професионално, като в същото време е ясен и четивен. Още веднъж бих искала да обърна внимание на факта, че за постигането на поставените цели, докторантът е използвал умело различни статистически методи.

Бих препоръчала на докторанта да продължи изследванията си в посока стандартизиране на въпросника AFEQ в Гърция.

Дисертационният труд, в неговата дълбочина, подчертава сложността и променливостта на РАС, подчертавайки важноста на ранната интервенция и персонализираните образователни подходи. Изследването на онлайн обучението като допълнителен или алтернативен образователен метод предлага ценна информация за неговите потенциални ползи и предизвикателства за децата с РАС. Чрез интегриране на теоретични знания с практически приложения, тази теза допринася за продължаващия дискурс за подобряване на образователните резултати и качеството на живот на хората с РАС, както и на техните семейства.

10. Заключение

Представеният дисертационен труд на тема „Влияние на онлайн обучението върху поведението, социалното и емоционално развитие при деца с РАС“/ Behavioral, social and emotional impact of online learning on children with autism spectrum disorder“, отговаря на всички изисквания, формулирани в ЗРАСРБ и Наредбата за развитие на академичния състав в НБУ за присъждане на образователната и научна степен „доктор“.

Въз основа на това и на изтъкнатите по-горе достойнства на представената дисертация, ще гласувам „ЗА“ присъждането на ОНС „доктор“ в професионално направление 7.4. Обществено здраве на **Александрос Стелиос Проедру F103266**.

25.06.2024 г.

Рецензент:.....
/доц. д-р Полина Михова/